

és szívszorítóan szép könyvet angol író még sohasem írt Magyarországról. Magyar sem sok; talán csak Eötvös Károly Balaton-könyvei, Szabó Zoltán remeke, a SZERELMES FÖLDRAJZ rokoníthatók vele.

A két itt közölt részlet az első kötet vé-

géről, illetve a második kötet elejéről való; a válogatást és a folyóiratközlést a szerző jóváhagyta. A szövegben előforduló magyar szavak és nevek gyakran téves helyesírását meghagytam; így olvasta a könyvet a világ.

Patrick Leigh Fermor

MAGYARORSZÁG HATÁRÁN

Vajda Miklós fordítása

[...] Átmeneti csönd ült a levegőben. Nagyszombat dermedt mozdulatlanságba és várakozásba bűvölte a világot a kioltott lámpásaival, üres szentségtartóival s a földek fölött szálló távoli kongatással. Eltorlaszolt sírboltok és szendergő örök évadja ez, midőn a hét drámájának hőse a föld mélyére, a poklokra száll alá... Sehol egy halász a folyón, sehol egy paraszt a földeken, csak azok a kis pocokvadászok és a talaj fölött puhán suhanó barázdabillegetők neszezték, s a víziszárnnyasok és pacsirták hada, meg a békák; szüntelen nappali brekegésük, bár mindenünnen zengett, most mégis halkabbnak tetszett, mint az éjjel a teleholdat köszöntő vartyogásuk. Egy elhajított fadarabbal egész holdnyi területet lehetett volna másodpercekre elnémitani. Az árral sodródó porszemcsék s a víz színén pörögve tovasikló pelyhek már a nyár közepét előlegezték. Egy szénaboglya árnyékos oldalán megettem a sajtos kenyereket, és utána elnyomott az álom. (Errefelé kúp formájúak a boglyák, okosan egy pózna köré rakják föl őket, s mire a széna javát már lefosztották róluk takarmánynak, úgy állnak ott lecsupaszított felükkel a napsütésben, mintha csak féloldalal obeliszkeket emeltek volna a földeken.) Később ébredtem föl, mint szándékoztam. A vadgalamboktól és vetési varjaktól hangozó erdő már hosszú árnyékokat vetett a gyepre. Ittam egy patakból, megmostam az arcom, és rendbe hoztam magam. Civilizált világba készültem belépni.

Távolból, a túlpartról idelátszott az úti célom: azóta, hogy még reggel legelőször megpillantottam, egyfolytában nőttön-növekedett. Szirtfal szögelt ki itt a folyamnak egy hosszú szakasza fölé, s ezen a párkányon fehér templomkolosszus terpeszkedett, mely a római Szent Péter-bazilikát idézte föl. Kör alakú, könnyed oszlopsor fényes kupolát emelt az égre. Drámai, titokzatos és olyan valóságos volt ez a látvány, akár a délibáb, és a sokmértöldnyi folyós és szilárd pusztaság fölé tornyosuló jellegzetes forma uralta az egész tájat. Az esztergomi bazilika, tudtam, Magyarország legfőbb temploma, az egész királyság legnagyobb egyházi építménye, a bíboros-érsek-hercegprímás érseki székhelye, s mint ilyen Rheims, Canterbury, Toledo, Armagh s a régi Krakkó megfelelője. A bazilika ragyogó és lenyűgöző épület, de nem régi. Magyarországnak ezen a részén nem sok maradt meg a tatár és a török dúlása nyomán. A visszafoglalás után mindent előlről kellett kezdeni. A város azonban – a Latin Strigo-

nium s a német Gran – az ország egyik legrégebbi városa. Keresztény Magyarország első apostoli királya, a honfoglaló Árpád leszármazottja, maga Szent István itt született Esztergomban, itt is koronázták meg, s a történelem azóta halmozódik itt, mítosszal átszőve. Az én gyalogösvényem felől nézve nem is látszott más épület, csak a bazilika. A meredek hegyoldalakon álló városka kolostorai, templomai, palotái és könyvtárai mind mögötte-alatta, takarásban voltak. A hatalmas épület kupolás iker harangtornyaival, kör alakú oszlopsorával és nagy gyöngyházfényű kupolájával úgy lebegett a víz, az erdők s az árterek fölött, akár valami festményen egy égi város, melyet szárnyak sosem fáradó csapdosása tart meg a levegőben.

A levegő csupa ígérettel és utalással volt tele. A folyó fölött szüntelen zizzenés, cikkanás folyt, akár a borbély ollójának szapora nyissz-nyasszolása, mielőtt lecsap és belekap a hajba. A frissen érkezett sarlós fecskék keringélese és vizet suhintó röpte volt ez. Ahogy közeledtem hozzá, a folyó kanyarulata átrendezte a tájat, és fölfedte Esztergom háztetőinek egy részét, a bazilikát pedig új szögből mutatta meg, mintha csak elfordult volna a tengelyén. A Dunántúl szívéből északnak nyomuló dimbes-dombos Bakony-erdőség s itt az északi parton az átelleni hegyfok – legutolsó, szelíd domborulata a Mátra hegységnek, amelynek másik végpontja Magyarország északkeleti csücskét alkotja – itt a Parkan nevű városkánál szögelt bele a vízbe. Az egymás felé kinyúló két hegyfok itt megint egyszer keskenyebb mederbe és gyorsabb folyásra kényszerítette a folyamot, s a fodrozódó vizet egy vashíd ívelte át. Messziről pókhálószerűnek tetszett, de a távolság fogytával a szerkezet szilárdabbá vált. (E híd után húszmérföldnyivel a Duna pályafutásának egyik legfontosabb pontjához érkezik: megkerülve a Bakony-erdőség utolsó hegyfokát és útja során legelső ízben délnek fordulva, átfűzi magát Budapesten, akár zsinór a gyöngyszemen, és onnan kezdve függőlegesen lefelé szántja Európa térképét száznyolcvan mérföldön át, miáltal pontosan kettévágja Magyarországot. Utána pedig, meghízalván magát a Drávával, ismét keletnek fordul, nekimegy Jugoszláviának, Belgrád erődítései alatt fölhörpinti a Szávát is, majd akadálytalanul nekilendül, hogy megostromolja a Vaskaput.)

A sziklaösvényen egy óra alatt fölrtem Parkan főutcájára. Nem sokkal később a híd csehszlovák oldalán a határállomáson lepecsételték az útlevelemet. Túlso végén piros-fehér-zöld sorompó jelezte, hogy ott kezdődik Magyarország. A híd közepén elácsorogtam még egy darab ideig, mélézva, a senki levegőjén. [...]

Mozgás volt mindenfelé: a levegőben, a vízen, a partokon; szinte túl sok történt. Úgy döntöttem, még egy darabig elidőzők itt a semmi fölél könyökölve, s hagyom, hogy még néhány százezer tonna folyadék elhőmpölyöggjön odalent a vasgerendák alatt, mielőtt megteszem a hátralévő néhány métert Magyarorszáig. Mintha csak a királyi páholyban ültem volna a nyüzsgő *dramatis personae* szemléletébe merülve, amint épp fölmege a függöny.

A magányosan kongó harangot, később a holdfényben majd megszólaló sok más bongás és mélyebb-magasabb bim-bamolás előfutárát most több másik is követte, de hívogató szavuk nem látszott siettetni a fák alatti ide-oda hullámsást, bár a parton sétálgató tereferélő tömeg azért mégis a dombra fölfelé vezető út irányába tendált. A környékbeli falvakból parasztok százai jöttek, a férfiak többnyire fekete-fehérben, de ott furakodott a tömegben egy tagbaszakadt ember rezesbanda-egyenruhában, nagydob súlya alatt görnyedezve, s a ferde alkonyi napsugár kiszúrt és fölvillantott itt egy harsonát, amott egy fagottot és három kollégát is, akik ugyanarra nyomultak vadász-

kürtökkel fölszerelve. Az asszonyok és lányok sokrétegű rakott szoknyái, más-más színű pruszlikjai, kötényei és kendői közt itt-ott még kirívóbb színfoltként szalagcsokrok s buggyos ingujjakra rávarrott ragyogó színű hímzésminták villantak elő. Mint rendesen, a legrikítóbb színek a cigányasszonyok lengő szoknyáin és fodrain villogtak, lila és karmazsinvörös, meg narancs, kanárisárga és méregzöld. Mintha egy szétszakadt indiai templomi virágfűzér darabjait szórták volna a mértéktartóbb európai virágok közé. Egész további utamon egyetlen falusi gyülekezetből sem hiányoztak a cigányok. Egy kocsmá előtt álló, durván ácsolt szekér bakján barnamedve ült, mint aki mindjárt kezébe veszi a gyeplőt. Sötét bőrű gazdája fölkapaszkodott melléje, és elhajtottak. A tömegben, a szekerek, kordék és lovasok csoportjai közt megállt egy ósdi kirándulóbusz, s két apácát meg egy csapat iskolás lányt bocsátott ki magából, majd sűrű tülköléssel lassan kihajtott a színről. Egy gesztenyefa alatt három hórihorgas dominikánus gyűlt össze széles karimájú fekete kalapban; fekete-fehér mintázatukkal úgy kirittak környezetükből, akár szarkák a mezőn.

Leginkább azonban a macskaköves rakparton meg-megállva korzózó, pazar öltözetű figurák csoportja vontta magára és tartotta lekötve a figyelmet. Különbféle sötét színű, pompás, nehéz selymekből – esetleg bársonyból – varrott mentéket viseltek, melyeket mogyoró nagyságú cizellált aranygombok fogtak össze, s az ujjak végén, a galléron s a vállon barna prém szegett. Némelyik alak térdig érő, hasonló módon gereznával szegett, elöl nyitott és aransujtással kivarrt dolmányt viselt; mások látszólag hanyagul a vállukon vagy panyókán fél vállra vetve hordták, akár a kacagányt. Testhezálló, vastagon hímzett nadrágjuk elöl fölnyúló, fekete, skarlátvörös, kék vagy zöldesszürke, ráncos csizmában végződött; ez fölül aranyfonattal volt szegve, és sarkaiba aranyozott sarkantyút csavaroztak. Egyiknek-másiknak arany- vagy ezüstlánc lógott a nyakában, és valamennyien világos vagy sötét szőrméből készült fejedőt viseltek. Ezek a kalpagok a huszárok prémes díszcsákóihoz voltak hasonlóak, és kackiás szögben a szemükbe húzva viselték; fehér gém- vagy kócsagtoll díszítette őket, s ez úgy tört föl a drágaköves boglárából, akár egy elszökő gőzsugár. Hónuk alatt vagy könyökük hajlatában hanyag eleganciával csaknem félkör alakú handszárt tartottak, melynek, ha éppen álltak, hegye a macskakövet érte, s kezük könnyedén a keresztmarkolatán nyugodott; a kardhüvelyt zöld vagy kék vagy szilvaszín bársonnyal húzták be, aranyba foglalták, s közönségtől egész hosszában drágakövekkel rakták ki. A legendák hercegeinek ragyogása lengte körül ezeket a mágnásokat, és – egynek, egy csaknem gömb alakú embernek a kivételével, aki csálén hordta fehér prémkalpagját, csizmája pedig éppolyan vérvörös volt, akár az arca – mindezt a pompát csiszolt könnyedséggel viselték, ödöngtek, csevegtek, órájukra pillantgattak, kardjukra támaszkodtak, egyik lábukat térdben kissé behajtván álldogáltak, akár egy preraffaelita festményen. Beszéd közben, ahogy bólogatott, az egyik magas dandy monoklija pontokban-vonalakban villogtatta vissza a lenyugvó napot, akár ha morézott volna. Megállt egy hintó, kiszállt belőle három hasonszőrű alak, s kócsagtollas kalpagok szertartásos emelgetése következett sarkantyúk diszkrét pengése kíséretében. Egy pompás öregember a hintóban maradt; talán béna lehetett, mert fehér szakállas állát malacca sétatotjának csontból faragott fogantyújára kulcsolt kezén nyugtatta. Handsárja az ölében feküdt, ahogy előrehajolva beszélt és nevetgált. A fehér borostás arcon tükröződő energia és humor Victor Hugót juttatta eszembe. Leszámítva a barna prémet, a vállán körbefutó aranyláncot s a nyakában függő rendjelet, tetőtől talpig feketét viselt, s ez a visszafogottság még ragyogóbbá tette. („Nevetnéd ám, ha látnád – jutott eszembe hirtelen a rég elfe-

ledett vers – gyönggyel kihányt csizmáját, ékköves pantallóját egy Esterháznak!*)* A grandoknak ez a serege lassan vonult a parton, a folyam sodrával ellenkező irányban, a leveleiket aranypénzként villogtató nyárfák alatt, s a hintó pedig lépésben kíséerte fehér szakállú utasával. Közvetlenül mögöttem izgatott tarka ruhás lányok siettek át a hídon, valamennyinél virágcsokor, vízililiom, nárcisz, sárga nárcisz, ibolya s az a hatalmas fajta boglárka, amely a patakokban tenyész. Ahogy elszettek mellettem, integettem nekik, mire az egyik a válla fölött egy sor vidám daktilust lökött felém. Ha a magyarok nem egyistenhívők, az előttünk álló feltámadást akár Adonis és Persephoné halhatatlan szerelme is követhette volna.

Képtelen voltam otthagyni megfigyelőposztomat, és belevetni magamat Magyarországba. Most is ugyanilyen bénultság fog el: pillanatnyi ódzkodás attól, hogy megérintsem a jövőnek ezt a bizonyos fragmentumát. Nem félelemből, hanem mert karnyújtásnyi távolságból s még érintetlen állapotában, úgy tetszett, s most is úgy tetszik, ez a jövő még tele van csodák ígéretével. Közben odalent a folyó már elvitte lefelé a közvetlen múltat, én pedig ott maradtam a kettő között, fölfüggesztve a levegőben.

De ma már a visszatekintés mindentudásával képes vagyok elhárítani a döntő pillanatot, mégpedig azzal, hogy összeszedem a tényeket, melyeket majd a következő órák fognak fölfedni... Mert most már tudom, mi készülődött akkor. Látom Esztergom polgárait, ahogy gyertyákat állítanak sorba az ablakpárkányaikon – s ezek később, a bámész parasztok ezres tömegének kezében tartott vékony, hosszú gyertyák fényével egyesülve, pislákoló erdőként övezik majd a körmenetet; és fölpillantva a bazilikára, lebegve be tudok suhanni a szentélybe, végigszállok az akantuszos távlatokon, s áthatolok a mezzotinto rézmetszés borzoló, sötétre árnyaló keresztvonalkázásán, be a hatalmas sekrestyébe, ahol a ruhásszekrények s a kincstartó ládák és vitrinek sorai már kiadták magukból selymeiket és brokátjaikat, melyek széthajtogatva várnak, és a szent instrumentumok és edények is előkerültek. Püspöksüvegek pattintattak föl, pluvialék terítették ki, az ékköves kesztyűk s az érseki palást is kikészítve, gyertyatartók és monstranciák és pásztorbotok elővéve. A kupola alatt, a Panninis ürességben, nyalábszám új, még meggyújtatlan, opálos gyertyákat tűznek a homályban a magas vaskarók soraira. Az érsek trónjához vezető alacsony lépcsőfokokra lehengeredő szőnyeg simul, s odafönt a tornyokban megszomjaznak a harangozók.

Félúton a dombtető felé, az érseki palota istállójának udvarán lódobogás és a csizmás, prémscákós testőrök és lovas futárok alkalomhoz nem illő szitkozódása és dörögése hallik. Nyugtalan patkók kapálása szikrákat csíhol a macskakövön. Az érsek négy szürkéje közül a leghátsó sörényét s tollbokrétáját hányja-veti, amikor befaroltatják a rudak közé, s elrendezik rajta az istrángot. A testőrökére hajazó aransujtásos díszruhában, tollbokrétás fövegben feszítő, de feleakkora, rózsaszín képű lovászgyerekek még egy utolsót dörgöl a hintó ezüstkilincsen, és végighúzza rongyát a lakkozott ajtó külső oldalán, ahová skarlátvörös kalap alá foglalt püspöksüveges-koronás címet festettek ötsoros bojtpiramisok közé helyezve, s bevágja az ajtót.

Ezalatt odabent az érseki palota falain homály borítja el keretében Duccio komor Jeremiását és Crivelli ráncos képű remetéit és egyházatyáit; ugyanígy jár Matteo di Giovanni Szüze a Kisdeddél és Giovanni di Paolo több *Jézus születése*. Taddeo Gaddi égi trónuson ülő Madonnája és Lorenzo di Credi *Mária Magdaléna mennybemenetele* elveszti ragyogó színeit, s a Sienában, Firenzében, Velencében, Umbriában, továbbá

* Barnham: INGOLDSBY LEGENDS.

más északolasz tartományokban s Németalföldön és Spanyolországban festett különféle szentek csoportjai már az eltűnés határán járnak. Kétértelműség honol mindenfelé! Egy lombardiai hajadon összeolvad az egyszerűvel, amelyet átölel cinóberpiros karjával; tucatnyi vértanúságon a glória gipszfényű ragyogása túléli magát a megdicsőült szentet. Áthasonító összjáték révén a Dunai Iskolából származó megkísértések és keresztre feszítések a folyó völgyéből már fölszívták ide a gyülekező árnyakat. Leszáll az est. Talán Koloszvári Tamás erdélyi látomásai – lovagok, püspökök és Szent Egyed egy tölgyes tisztásán, amint kedvenc szelídített őzsutóját védelmezi az ijász nyilától – olvadnak majd utolsónak a sötétbe.

A többi emeleten nyüzsgő várakozás honol. Személyzet jár-kél, aggódó tekintetek szállnak a nagy termekben ketyegő órák felé, fülek lesik a bazilika harangjait, az istálló iránt is levetődik egy-egy pillantás. De mindennek a középpontjában Monsignore Seregy, Mindszenty bíboros közvetlen elődje személyében a rendíthetetlen nyugalom uralkodik. Bíbor jelenséget kell elképzelnünk, jó kedélyű arcot, kis vörös papi sapkát a fejbúbban s egy gyűrűs kezét a kisasztalon nyugvó, a homályban vörösén izzó szögletes püspöki süveg mellett. Vállán, a szokásos csipke helyén, most hermelinnel mintázott fehér szőrmepalást. Ősi jogszokás alapján Magyarország prímása világi herceg is, meg érsek, az egyház fejedelme is. Széke körül sokméternyi, merev, széles hullámokban *magna cappája* sötétvörös, habosított selyemhullámai takarják el a szőnyeg mintáit. Csupa mandzsetta és ádámcsutka káplánja és uszályhordozója cvikkerét villogtatva, mindenre ügyelve cikázik körötte. Ott téblábol egy mágnás módra, ragyogóan és kifogástalanul öltözött, lenyalt hajú, frissen kinevezett ifjú nemesi testőr is. Könyökhajlatában kócsagtollas prémkalpagot tart, kesztyűs keze a súlypontjánál markolja fekete bársonybevonatú hüvelybe bújtatott handsárját. El van szánva, hogy hozzon bármit az elkövetkezendő hosszú este, ő megóvja sarkantyújától és kardja hegyétől a bíbor selyemnek ezt az óceánját... A terem túlsó végében még futja az időből egy utolsó diszkrét cigarettára... Az érsek vadgesztenyefái ezernyi kis legyezőt nyitottak a magas ablakok alatt, valamennyit majd fehér vagy rózsaszín tornyocska dőfi át, még mielőtt elmúlik a hónap. Bagoly huhog! A nyárfákon s a néptelen rakparton túl a híd pókhálója feszül a Duna fölé, s valaki még mindig ott ácsorog rajta. De azon is túl már sötétbe borult minden. A Dunán fölfelé tekintve még nappal van, a széles folyam halványan fénylik, ahogy ráérősen kiterül nyugat felé a gyér zöld és ezüst lomb alatt. És mintegy válaszul az egyre sürgetőbb harangkongásra, hirtelen fölerősödik a békák szava. [...]

A hídon túl

Talán túl sokáig időztem a hídon. Már gyűltek az árnyak a szlovák és a magyar partokon, közöttük pedig sebesen folyt a halvány Duna, mosta Esztergom ősi városának rakpartját, ahol egy magas domb emelte az alkonyi félhomályba a bazilikát. A kör alakú oszlopsoron nyugvó hatalmas kupola s a két Palladio-stílusú harangtorony, ahonnan most már szaporább kongatás hangzott, sokmértöldnyi távolságra vigyázta a sötétedő tájat. A rakpart s a primási palotához vezető meredek utca most hirtelen elnéptelenedt. A határállomás a híd végében volt, átsiettem hát Magyarországra, s a folyóparton korzózó nagyszombat délutáni tömeget a katedrális előtti téren találtam, várakozó csoportokban az emberek most ott sétálgattak és beszélgettek a fák alatt. A domboldalon föltárultak a város háztetői, s távolabb erdők, a folyam és árterületek rajzolódtak ki halványan a lenyugvó nap utolsó sugaraiban.

Egy baráti jótevőm így írt Esztergom polgármesterének: „*Légy oly kegyes és fogadd szívesen ezt a fiatalembert, aki gyalogszerrel Konstantinápolyba tart.*” Úgy terveztem, másnap elmegyek hozzá, s ezért megkérdeztem valakit, hogy merre van a polgármesteri hivatal. Mire észbe kaptam, kínos helyzetbe hozott, mert egyenest odavitt magához a polgármesterhez, akit a Duna partján megcsodált pazar öltözetű nagyurak fogtak körül. Megpróbáltam elmagyarázni, hogy én volnék az a csavargó, akire fölhívták a figyelmét; először udvarias meghökkenéssel bámult rám, de aztán hirtelen megvilágosodott neki a dolog, mire gyors és szemlátomást humoros szóváltás következett a pazar öltözetű urak egyikével, akire nyomban rá is bízott engem, majd pedig komolyabb kötelességei által elszólíttatván, továsietett a téren. A megbízatás derűs mosollyal fogadtatott; mentoromnak nyilvánvalóan azért sóztak a nyakába, mert kiválóan beszélt angolul. Ez az úr sötét és ragyogó gálaruhát viselt, görbe kardját hanyagul a könyök-hajlatában tartotta, s bal szemén keret nélküli monokli villogott.

Ebben a pillanatban minden szem lefelé, a domboldal irányába fordult. Patacsatogás és lószerszám csilingelése a katedrális vörös szőnyeggel letakart lépcsőihöz szólította a polgármestert. Papság és gyertyavivők serege szertartásosan fősorakozott, mire megállt a hintó, s kigombolyodott belőle egy lángöltözetű alak. A bíboros, Monsignore Seregy, aki Esztergom érseke és Magyarország hercegprímása is volt, lassan kiszállt, s odatartotta gyűrűs kezét az egybegyűlteknak, mire mindenki fél térdre esett. Kísérete követte a hatalmas épületbe, majd egy herold a bíbor drapériával bevont első padsorokhoz vezette a polgármestert és társaságát. Úgy tettem, mint aki valami szerényebb helyre szeretne oldalogni, de mentorom határozottan rám szólt: „Innen sokkal jobban lehet látni.”

Nagyszombat megtöltötte a hatalmas katedrális. Nem egyet fölismertem a folyó partján látott alakok közül: az ünneplőjükben feszítő helybéli polgárokat, a csizmás, feketébe öltözött parasztokat, a bonyolult hajviseletű, tarka szoknyás lányokat a rakott fehér ingujjukra rávarrott himzésekkel, ugyanazokat, mint akik liliomból, nárciszból és víziboglárkából kötött csokraikkal nemrég átsiettek a hídon. Láttam dominikánusokat fekete-fehérben, számos apácát, elszórtan katonai egyenruhákat is, s a nagy bejárati kapunál tarkabarka ruhájú cigányok csoportja sugdosott támaszkodva vagy csipőre tett kézzel. Nem lepott volna meg különösebben, ha egyszer csak becammog valamelyik medvéjük, bemártja mancsát az óriás tengeri csiga formájú barokk szenteltvíztartóba, és térdet hajt.

Mennyire más volt ez, mint a *Tenebrae* kísérteties hangulata két nappal korábban! Ahogy egyenként leszedték tüskéikről s kioltották a gyertyákat, az árnyak is úgy nyomultak előre apránként, míg végül sötétségbe nem borult a kicsi szlovák templom. Itt fényben úszott a hatalmas épület, minden oldalkápolnában új kanóckonstellációk tündököltek, fönn a karzaton lobogott a húsvéti gyertya, s a főoltár mentén, a lándzsa hosszúságú gyertyák sorának csúcsán rebbenéstelen csillagok szórták a fényt. A bíborral borított első padsorok kivételével fehér volt minden, a katedrális maga, a papság, a szerep és diakónusai és valamennyi koncelebránsa. Az érsek, bíborosi vörös jelenése után most teljesen átváltozva, talpig fehérben-aranyban, címeres baldachin alatt ült trónusán, és kis udvartartásának tagjai rendezett sorokban ott ácsorogtak a lépcsőn. A legelső fokon álló a súlyos püspöki pásztorbot hordozója volt, mögötte pedig ott állt egy másik, készen arra, hogy mikor a rituálé úgy kívánja, fölemelje s az érsek fejébe nyomja a magas, fehér püspöksüveget, s szalagjait minden alkalommal elrendezze a palást fedte vállakon. A szentély első részében majdnem harci díszben fősorakozott mágnások pompázatos öltözete – a sok, színes selymekből és brokátból vagy

szőrméből varrott mente, arany- és ezüstlánc, kék vagy vörös vagy türkizzöld, magas szárú csizma, aranyozott sarkantyú, gyémántbogláros medvebőr kalpag a hosszú kócsag-, sas- és darutollakkal – nagyszerűen összeillett az egyházi pompával, akárcsak mint az *Orgaz gróf temetésén* látható ruhák. A fekete öltözék volt a leghatásosabb – mint itt új barátomé, a festményen pedig a toledói lovagok páncélja. A padsorokban azok a letámasztott, aranyozott vagy csontmarkolatú, gyémánttal színpadiasan kirakott hüvelyű görbe kardok – azok bizonyára a törökkel vívott háborúk emlékei lehetnek? Mikor tulajdonosaik a *Credónál* csilingelve fölálltak, az egyik kard nagy csörömpöléssel a márványpadlóra hullott. A hajdani csatákban, szerte a pusztán, ilyen pengék láttán fejét forgatva vágtaába fogott a török; de forgott ám persze a magyarok feje is...

Hamarosan, egy néma közjáték után, az orgonasípok kötegei mennydörögve és fuvolázva meghirdették az Istenség föltámadását. A karzatról énekkar zengett, alleluják szárnyaltak, s a faragott akantuszlevelek körül tömjénfüst fátyolfelhője gomolygott, majd fölfelé szállva eltűnt a hatalmas kupola homályán. Ekkor újra mozgolódás támadt. A kereszt nyomában haladó papok és gyertyahordozók előőrse már félúton járt a szentélyben a kapu felé. Utána baldachin alatt, monstranciában az oltáriszentség következett, majd az érsek, a polgármester, nyomukban a mágnások legidősebbike, egy fehér szakállú úr, aki malacca sétabotjára súlyosan nehezedve sántikált; utánuk pedig a többi. Barátságos bökésnek engedve én is csatlakoztam a lassú menet uszályához, s mintha csak a füst s a hangorkán sodort volna ki magával a kapun, hamarosan odakint voltunk valamennyien.

Még csak egy napja múlt a holdtöltének, s a hatalmas hold szinte nappali fénnel árasztotta el a teret. A menet már leért a lépcsőn, és lassan elindult volna, de mikor a várakozó fúvósenekar is éppen beállt a végére, és rázendített egy lassú indulóra, fönt a magasból kerek nyikorgása, gerendák nyögése közepette harangok soknyelvű, szinte eszeveszett kongása hullott bele az estébe, és azonnal elnyomta a zenét, majd pedig e bronzos döndülések közt egy másfajta, heves tapsoláshoz hasonló zaj is hallatszott, mire mindnyájan fölnéztünk. Úgy egy órával korábban két egyenest Afrikából érkezett kimerült gólya az egyik harangtoronyban levő zilált fészekre szállt le, és mindenki őket figyelte, ahogy berendezkednek. A harangzúgás fölriasztotta őket, s kétségbeesett csapkodással, nyakukat kinyújtva most újra szárnyra keltek, vörös lábukat maguk után húzva a levegőben. Hatalmas fehér evezőtollaik peremén fekete tollak terültek szét, majd ütemes, sietség nélküli szárnycsapásokkal fölemelkedtek a gesztenyelombok fölé az égbe, mi pedig ámulva néztünk utánuk. „Rosszul választották meg a beköltözésük napját” – jegyezte meg a szomszédom, ahogy fölvertük a lépést.

A városban egyetlen fényfolt sem látszott, kivéve az ablakpárkányokon sorakozó s a várakozó tömeg kezében tartott ezernyi gyertya lángját. A férfiak hajadonfótt, a nők kendőben álltak, s a lángot óvó tenyerek mögül jövő ragyogásban megfordítódott a nappali chiaroscuro: a fény most az állak s az orrcimpák vonalát emelte ki, kis félköröket vágott a szemöldökök alá, s mindazt, ami e megvilágított maszkokon kívül esett, árnyékkal vont be. Néma lángerdő volt minden egyes utca, s ahová a körmenet eleje odaért, ott az emberek letérdepeltek, s csak néhány másodperccel azután álltak talpra, hogy továbbhaladt. Később tündöklő nyárfák sorfala közé értünk, és az ünnepélyes zene néha abbamaradt. Amikor szünetelt az ének, csak a füstölő láncainak csilingelése s az érsek pásztorbotjának kopogása hallatszott a macskakövön, meg milliónyi béka brekegése. A város gólyáit mindenütt fölverte a harangzúgás meg az ének, s most ott lebegtek és köröztek fölöttünk, nézték kis fényfüzérünket, ahogy már ismét fölfelé kigyózott a domboldalon, a bazilika irányába. A pillanat élénksége, az énekszó, a gyer-

tyafény és a tömjénfüst, a tavasz érzete, a magasban köröző madarak, a mezők illata, a harangszó, a sásból hangzó kórus, az éles árnyak s az erdők és az ezüst folyamtükör fölött tündöklő holdvilág – mindez együtt valami hatalmas jóindulat és erő varázslatos jelenlétével szentelte meg az éjszakát.

Mikor mindez véget ért, ismét kitódult a tömeg a katedrális lépcsőire. Már ott várt a hintó: az érsek, immár újra bíborosi öltözékben és bő hermelinpalástban, mely jelezte, hogy nemcsak egyházi, hanem egyben világi herceg is, lassan beszállt. Uszályát testőre a kiugró ádámcsutkás, csíptetős káplán s egy huszáregyenruhás futár közreműködésével szedte föl, s méterenként hajtogatta, akár halászok a hálót, míg végül a hintó teljesen megtelt habos bíbor selyemmel. A káplán is beszállt, s leült az érsekkel szemközt, majd a testőr is, egyenes derékkel, fekete kesztyűs kezét kardmarkolatán nyugtatva. A futár fölhajtotta a lépcsőt, egy apró, prémcsákós lovászfű becsapta az ajtót, amelyen szalagos püspökkelap alatt az érseki címer díszlett, s mikor ez a kettő is fölpattant hátul, a szintúgy szőrmecsákós kocsis rántott egyet a gyepőlőn, a strucc-tollak biccentettek, s a négy sűrű elindult. Ahogy a diszfogat lefelé ringott a dombról, taps szakadt föl az összegyűlt tömegből, a kalapok lekerültek, s a hintó ablakában áldólag libegve megjelent egy vörös kesztyűs, pásztorgyűrűs kéz.

A holdsütött lépcsőkön megölelték egymást az emberek, ünnepi jókívánságokat cseréltek, kezekre, arcokra csókokat hullattak. A férfiak fejükbe nyomták prémkalpagjaikat, eligazították panyókára vetett mentéiket, s a többórányi latin után vidám daktilikus pergéssel végre előtört a magyar szó.

„Nézzük csak, mire jutottak a madaraink” – szólott hozzám mentorom, miközben pöttös fehér selyemkendővel a monokliját törölgette. Elsétált a lépcső végébe, és vadász botszék gyanánt használt kardjára támaszkodva föltekintett az éjszakai égre. Egy más mellett s párhuzamosan két csőr állt ki az ágbogak közül, s éppen csak kivehették a hazatelepült, mélyen alvó madarak alakját a sötétben.

„Jól van!” – mondta a mentorom. „Szépen elszundítottak.”

Visszamentünk a többiekhez, ő pedig körbekinálta a tárcáját, majd nagy gonddal maga is kiválasztott egy cigarettát, s megkoppintotta vele a tárca rücskös aranyfedelét. Öngyújtójának lángja fölött három tollbokréta hajolt össze rövid életű piramist képezve, majd szétvált. Mélyen leszívta s pár másodpercig bent tartotta a füstöt, majd nagy sóhajtással, lassan eregette ki a holdfényre. „Már nagyon vártam erre” – mondta. „Húshagyókedd óta az első cigarettám.”

Az este a polgármester nagyszabású díszvacsorájával végződött. *Barack* volt a bevezető ital, ezt borok árja követte, majd Tokay, míg végül már ködbe borultak előttem a mesés öltözetű alakok. Később a polgármester sajnálkozva közölte velem, hogy mivel a háza túlszűfolt, csak a szomszédságban tudott szobát találni számomra. Fizetségről természetesen szó sem lehet! Másnap reggel aztán gólyakedvelő barátom mértéktartó tweedzakóban s magas nyakú garbóban jelent meg, és fölszedett szilaj Bugatti kocsijába. Csupán a hátsó ülésre, a bőröndjei mellé dobott handszár emlékeztetett az esti pompára. Megnéztük a képeket a primási palotában, s utána barátom följánlotta, hogy elvisz a kocsiján. Nagyon hamar Budapestre érünk, mondta; én azonban, vonakodva bár, de ragaszkodtam az önként vállalt szabályhoz: keréken utazás csakis pocskék időben! – így aztán megállapodtunk, hogy majd a fővárosban találkozunk. Búcsút intett, és repesztve elporzott; hölmimat fölszedvén én is elbúcsúztam a polgármestertől, és nekivágtam az útnak, közben pedig azon tűnődtem, vajon ilyen-e egész Magyarország?